

OSMANLILAR DÖNEMİNDE İSLAM MEDENİYETİ

PROF. DR. CAHİT BALTACI

1943'te Hatay'da doğdu. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. İÜ Tarih Bölümü Yeniçağ Kürsüsü'nde doktora yaptı. (1975) 1976-1978'de İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde tarih öğretim üyeliği yaptı. 1981'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü daha sonra Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine devam etti. 1988'de doçent, 1994'te profesör oldu. Halen MÜ İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Baltacı'nın alanıyla ilgili yayımlanmış kitapları ve 100'den çok makale ve tebliğleri vardır.

Medeniyetin 150'den fazla tanımı yapılmışsa da onu, yüksek bir kültürün veya kültürlerin meydana getirdiği anlayış, yaşayış, bilgi, teknoloji, san'at, sosyal faaliyetler, maddi aletler ve bu maksatlarla kurulmuş sosyal müesseselerin bütün olarak tanımlamak mümkündür.

İslâm Medeniyeti, kitap, sünnet, müslüman milletlerin kültürleri, eski kültürlerle medeniyetler, ilim, teknoloji ve san'atlardan kaynaklanan; tevhid ve sonsuzluk fikri, vahyî-beşeri muhteva, madde-mana, ferdî-sosyal, dünyevî-uhrevi dengelerle akıl, ilim, san'at ve teknolojiye açık, sınıfsız, kavgasız, hürriyetçi ve âdil bir dünya idealini benimseyen özellikleriyle tanımlanabilecek bir medeniyettir.

VII. asırda ortaya çıkan bu medeniyet, Bağdatta Abbasiler (749-1258), Endülüste Emeviler (756-1031), Maveraünnehir ve Anadolu'da Selçuklu-

lar (1040-1318), Anadolu ve Balkanlarda Osmanlılar (1299-1918) eliyle medeniyet havzaları tesis edilerek tarihteki yerini almıştır.

Osmanlı dönemi gelişmelerini bir Osmanlı Medeniyeti olarak tanımlamak mümkünse de bu medeniyetin kaynakları ve özellikleri gözönüne alındığında onu, İslâm Medeniyetinin Osmanlı dönemi gelişimi olarak görmek daha uygun olur. Vâkıa bazı Arap mütefekkirleri ile müsteşriklerin, Arapların İslâm Medeniyeti'ndeki rollerini öne çıkararak onu, bir Arap Medeniyeti olarak takdim etmelerine karşılık Selçuklu ve Osmanlıların İslâm Tarihi içinde işgal ettikleri geniş kronolojiye bakarak onu, bir Türk Medeniyeti olarak takdim etmek de mümkündür. Ancak biz İslâm Medeniyetinin bir kavmin değil de İslâmı kabul eden bütün millet ve toplumların müşterek bir medeniyeti olduğunu

*Süleymaniye ve Rüstem Paşa Camileri
(Yazıevi Arşivi'nden)*

Üstte: Şeyh Hamdullah'ın
sülî-nesib levhası
(Yazıevi Arşivi'nden)

Altta: Aşık Çelebi,
albüm resmi
(Yazıevi Arşivi'nden)

kabul ediyoruz. Elbette bu medeniyette Arapların ve Türklerin ağırlıkları diğer müslümanlardan daha fazladır.

Biz bu tebliğimizde, tarih içindeki bütün Müslüman Türk devletlerinin İslâm Medeniyetine katkıları üzerinde değil, sadece Osmanlı Devleti zamanındaki katkıları hulasa etmek istiyoruz.

Evvela Osmanlı Devleti, geniş bir coğrafyaya yayılmış bir devlet olması hasebiyle bir çok kültür ve medeniyetlerle karşılaşmıştır. Bu sebeple de Osmanlı Devleti, çok kültürlü, çok medeniyetli, çok dinli, çok dilli ve

çok uluslu bir devlettir. Bu bize, Osmanlı devri İslâm medeniyeti'nin geçmiş dönemlerden daha zengin mirasları sinesinde toplayan bir medeniyet haline geldiğini göstermektedir.

Diğer taraftan Osmanlı toplumunu meydana getiren unsurlar, sadece bir milletler topluluğu değil, farklı unsurların toplumdaki her faaliyete iştirakları sebebiyle âdetâ bir milletler sentezidir. Bu sebeple de Osmanlı devri İslâm Medeniyeti, Osmanlılık (Millet-i Osmanıyan) sentezine uygun olarak bütün unsurların omuz verdiği bir medeniyet haline gelmiştir. Bunu, bilhassa İslâm san'atlarında görmek mümkündür. Osmanlı devlet yönetiminde gayri-Türk unsurlardan bir çok yönetici yetiştirdiği gibi, musikî ve el san'atlarında da bir çok değerli san'atkarlar yetiştirmiştir.

Osmanlı, bir taraftan Şam, Kahire yoluyla Haremeyn'e kadar uzanan Arap-İslâm mirasını tevarüs ettiği gibi, diğer taraftan da Orta Asya'ya kadar uzanan Türk ve Türk-İslam mîrasını tevarüs etmiştir. Bu sebeple de İslâm Medeniyeti, Hz. Ömer devrinden sonra Müslüman Farsların ortaya koydukları Medenî gelişmelerle Selçuklu ve Osmanlı yoluyla tanışma imkanı bulduğu gibi, Karahanlı, Gazneli ve daha önceki Türk devletlerindeki gelişmelerle irtibat kurabilmiştir.

Osmanlı dönemi İslâm Medeniyetinin ve gelişmesi de idarî sahada olmuştur. Asr-ı Saadetten sonra Arap-İslâm tarihinde görülen Haşimî- Umeyye rekabeti İslâm tarihinde üzücü hadiselerle sebep olmuştur. İslâm topraklarının idaresi 1055'te Selçuklularla Müslüman Türklere geçtiğinde Osmanlıya kadar Oğuzların Kınık boyu idareyi elinde tutmuş ve diğer Oğuz

Üstte: Hattat Aziz Efendi'nin yazdığı Hilye-i Şerif (Yazıevi Arşivi'nden)

Alta: Nakkaş tasviri, albüm resmi (Yazıevi Arşivi'nden)

Katip Çelebi'nin Cihannüma
adlı eserinden Zati'l Kürsi
isimli şekil
(Yazıevi Arşivi'nden)

boyları ve Osmanlı Devleti'ni kuracak kayı boyu da Kınıklarda bir rekabete girmeden onların emrinde üçyüz yıla yakın bir zaman da İslâm Medeniyetine hizmette bulunmuşlardır. Kınık boyunun inkıraza yüz tuttuğu bir devirde ise bir zat Kınıkların, kayı boyunu uç beyliğine getirerek zamanla idareyi onlara teslim etmişler ve kendileri de hiç bir zaman iktidar olmak için kayılara karşı herhangi bir kıyam

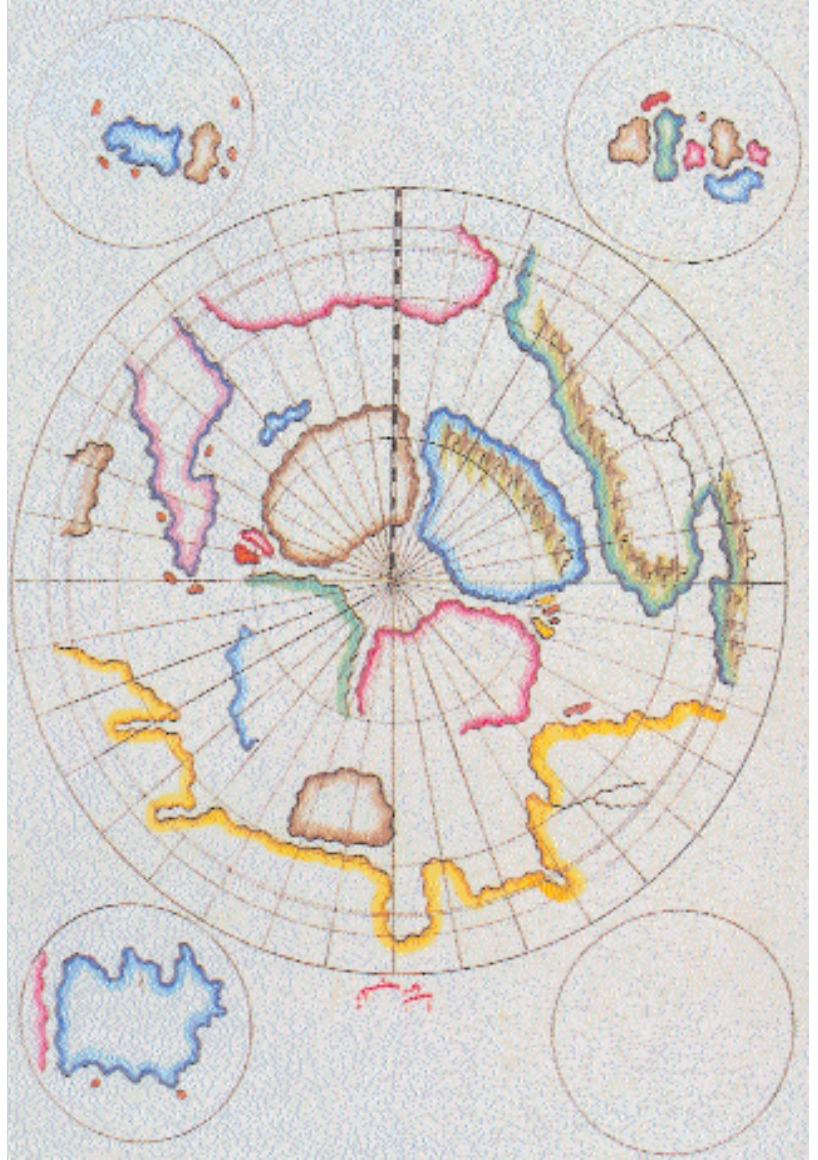
hareketine kalkışmamışlardır. Osmanlı adıyla altıyüz yıllık kesintisiz bir cihan devleti kuran kayılar zamanında da bir çok oğuz boyu bu devletin topraklarında yaşadıkları halde Osmanlı'ya karşı her hangi bir isyan teşebbüsünde bulunmamışlardır ve kınıklar federal bir yapı, kayılar da merkeziyetçi bir yapı içinde İslâm medeniyetinin yaşanabileceğini ortaya koymuşlardır.

Bilindiği gibi Emeviler ve Abbasi-ler dönemlerinde İslâm Medeniyeti, Cezîretül Arab, Biladü's Şam, Kuzey Afrika ve kısmen Kafkasya ile Orta Asya'da yaşamıştır. Osmanlılar döneminde ise bu coğrafya muhafaza edildiği gibi Balkanlar ve Doğu Avrupa'da İslâm Medeniyetinin yaşadığı bölgeler haline gelmiştir.

Bilindiği gibi İslâm medeniyeti'nde ilim ve ilim tahsili, önceliği olan bir meseledir. Bedir savaşında ilim öğretmenin savaş esirleri için bir vesile ..... olduğu meşhurdur. Emevî ve Abbasi-ler dönemlerinde camilerde yapılan tedrisatta büyük ilmî gelişmeler sağlandığı bir gerçektir. Ancak Karamanlı ve Selçuklularla tedris hayatına giren medreselerin Osmanlılarla büyük gelişmeler gösterdiği ve böylece Eğitim ve öğretim müessesesi ve teşkilatı olarak bu dönemin günümüze ışık tutacak gelişmelere ulaştığına şahit ol-maktayız. Böylece İslâm medeniyetin-de daha önceleri eğitim ve öğretimde müderrisler önde iken Osmanlılarda eğitim ve öğretim müesseseleri öne çıkarılmış ve medreselerin seviyesine göre müderrisler tayin edilmiştir.

Osmanlı öncesi dönemlerde halife veya sultanların yetkileri sınırlamak, herşeyden önce o halife veya sultan-ların fikhî bilgi ve anlayışlarına bağlı olması zaman zaman onların meşru-iyetlerinin tartışılmalarını gündeme getirmişti. Osmanlı dönemi, bugünkü Anayasa mahkemeleri gibi, devletin hemen her icraatında fetva ve görüş serdeden Şeyhülislamlığın ortaya çık-masıyla meşruiyet meselesi daha ke-sin sınırlara kavuşturulmuştur.

Osmanlı dönemindeki gelişen İslâm san'atları da İslâm Medeniyeti'nin kazandığı yeni boyutlardır. Mimaride

Sinan'la zirveye ulaşan muazzam gelişme, hat san'atında Şeyh Hamidullah'la en yüksek seviyeye çıkan hattatlık, tezyinatta ulaşılan merhale ve musikîde ortaya konulan yeni makamlar, Osmanlının İslâm medeniyetine önemli katkılarıdır.

Elbette Osmanlıların İslâm medeniyetine katkıları bunlardan ibaret değildir, askeri sahada, şehirleşmede, sanayide, ticarete, teknolojiye ve ulaşımda, denizcilikte, ziraatta ve daha bir çok sahada Osmanlının İslâm Medeniyetine katkıları bulunmaktadır

(İhtisar-i) Tercüme-i Atlas
(Mayor)
(Yazıevi Arşivi'nden)